

Dessenîë n viac – l'illustradëura Lizzie Tuckett (1837-1872)

de Ingrid Runggaldier

L fova de luglio dl 1870 canche na tlapeda de turisc nglëisc fova unic a fé n viac tla Dolomites. Chësc raion da mont fova mo puech cunesciù ora per l mond y mo manco vijità. La stredes fova pueces y stletes, n jiva a pe o cun mui sun troies strënc y suvënc scialdi ërc. Nce i albiërcs y la ustaries fova reres y la majera pert scialdi ala bona. Per se goder la belëza de chësta montes sulëntes y de chisc crëps da marueia y prijé i blot pitli luesc da mont te ch'la valedes sulëntes, messoven se tò pea n cër spirt d'aventura, avëi umor, vester davierc d'am y savëi da renunzië a truepa sauridanzes.

Francis Fox Tuckett, l arpizadëur y scuvridëur mo scialdi cunesciù nce ncueicundi (tl Brenta porta na sosta da mont, l Rifugio Tuckett si inuem) fova a cè dla grupa. Pea cun Francis, o Frank, coche l univa tlamà, fova si cumpani Edward Whitwell. Tramedoi fova danter i prim cumëmbri dl Alpine Club nglëisc. Dla grupa fajova oradechël nce pert la doi surans de Frank, Elizabeth (Lizzie) y Charlotte, l nevic de Charlotte, Eliot Howard, la doi cumpanies Mary Grace Pease y Christiana Hustler, y l per – uem y fëna – i seniëures Symonds.

Ora che i Symonds fajova duc chisc viaggiadëures pert dla cumenanza de creïdum di „Quakers“. Chisc praticova na cunfescion religëusa toleranta y pazifista cun n stil de vita amichëivl, tant da se tlamé defati „sozietà di cumpanies“ o „di amisc“. La familia Tuckett – na familia de marcadënc de cuam, de gran apasciunei dla scienzes y dantaldut dla botanica, ma nce refurmadëures soziei – univa da Frenchay Common dlongia Bristol. Te chësta familia ova nce la trëi mutans abù la fertuna de giapé na bona educazion, cossa che ne fova zacan nce tla families dal muet nia zeche che univa dant suvënz. Les ova pudù mparé rujenedes furestes, ora dl franzëus nce tudësch, talian y latin. Y l fova propi stat si oma, Mariana, n'ëila scialdi acorta y da fundamënt, che se ova for purvè a ti nsenië dut chël che la savova. Bele canche la mutans fova pitles ti lijovela dant ore de libri y la les menova a fé jites ora tla natura per ti mustré plantes y tieres. La ova nchinamei metù su na scola per i mutons de Frenchay Common cun maestres cumpetëntes.

Lizzie Tuckett, la plu vedla dla trëi mutans (dan ëila nen fossel mo stat una, ma chëla ova messù murì da pitla) fova nasciuda dl 1837. La ova n talënt particuler per l desseni y n la ova perchël nce lasceda mparé a dessenië y depënjer. Un de si maestri fova stat William Holman Hunt, l artist cunesciù che ova metù su cun Dante Gabriel Rossetti y John Millais la fraternanza di preraphaelic. Èl nstës à tl 1869 dessenià n pultret de Lizzie.

Lizzie Tuckett ne fova nia na gran arpizadëura, ma tres si fra Frank fovela bele abenëura unida n cuntat cun l mond di crëps y dl alpinism. Si cumpanies dl Alpine Club, danter chisc tel persunaliteies cunesciudes sciche Leslie Stephen, Henry Freshfield, William Coolidge o John Tyndall, jiva da d'ëi a cësa ite y ora. Chësta cunescënzes y i viages che la mutans ova ti ani do abù ucajian de fé cun si fra à purtà pro dassënn a si nrichmënt mentel, a si educazion, ma i ti à nce dat truepa legrëzes tla vita.

A nœus nes ie restei i bieci albums che Lizzie Tuckett à fat de si viages. Un de chisc ie l liber *Zigzagging amongst Dolomites* (Jan ncantœur a zig zag tla Dolomites), publicà tl 1871, che documentea si viac fat l ann dant cun si cumpanies. Ispireda dala schizes dl ilustradœur de viages svizer Rodolphe Toepffer à Lizzie Tuckett cuntà la ntraunides che se à purtà pro ntan l viac les reprejantan te na lingia de szenes desseniades cun linies scœmples y asveltes y cumentedes cun de curta frases. La szenes de gran vivanda ne ie per nœus nia mé na testimonianza nteressanta dl'aventures y esperienzes de na grupa de turisc nglœisc, ma les documentea nce la vita y la usanzas dla jœnt che vivova ntlœuta te nosta valedes. Les nes conta de spaziredes su per la montes, d'arpizedes, dl maiœ tla ustaries, de osc y chelneres, dl lœur di paures, de si pruzescions y festes. Tres si dessœnies nes conta Lizzie Tuckett na storia ndolautra, desœines de stories, sciche chœla dla prima arpizada dl Cimone fata dal cumpani Edward Whitwell propi n ucasion de chœl viac o si ancunteda te na stua a Urtijœi cun Christian Sottriffer che ie iust tl lœur de ziaplœ n ciaval. L ie stories de n tœmp, canche l turism scumenciova iust a mœter pe te nosta valedes, n tœmp te chœl che viagiadœures fulestieres ne ancuntova tan che mei d'autri viagiadœures da demez, canche l fova rie giatœ da se apustœ n ciaval o na cales, canche n messorva vester cuntœnc de giapœ servœ te n alhierch mpue de pan sœch y de stlet ciajuel – tant che Lizzie Tuckett ti cunsiœia a si letœures nchinamœi de se tò pea da cœsa té y cœrn te bostli.

Ma nce ntlœuta fovel bele vel' ezezion sciche p.e. chel dla osta Giovanna Pezzœ de Caprile che savova da se cruziœ scialdi bœn de si ghesœ y che ie dadedœ diventeda na figura mitica dl turism dla Dolomites, o la familia Ghedina dl Hotel Aquila Nera de Cortina y l patron Bernard d'alhierch a Ciampedel y n valguni d'autri. Dlonch ulache la grupa ruova, fovela benunida, la jœnt se proa dassœnn a servœ i fulestieres y ti fé a scusa. Nsci se n va i nglœisc ngœrt da Paneveggio saludan de cuer „ch'la anes daulœibon“. Tuckett dessœnia la scena dl cumià cun la osta che bredla y che ti preia bel: „Mi bona seniœures, unide inœ y canche sœis de reviers a cœsa, cuntœde de nosta pitla ustaria.“

Lizzie y si cumpanies – l'œiles dla grupa – tœl pert a duta la spaziredes su y ju per montes y jœufs, les va suvœnz a pe per truepa œures al di. A fé de ria arpizedes sciche Frank y Edward ne vales nia. Cun si roces longes y ncompres fosseles nce scialdi stentedes, ma les se la cava a jœ su y jœ per uni sort de ronesc, les ne se tœm nia dal'autœza y dal uet, scebœn che les ie datrai „terribly out of training“ y dantaldut ne se cruzieles nia sce les ne à nia for na bela presœnza „da seniœures dla bona sozietà“ – na cossa che fova per n'œila dla borghejia da ntlœuta zenzauter nia da azetœ tan sambenzœnza.

La schizes de Lizzie Tuckett ie na forma bonoriva di cartoons y di fumœc dal didancuei. Ma per œila oveles nce la funzion che fossa plu tert unida sœurantœuta dala fotografia, la fotografies de vacanza che dassova diventœ ti ani do de gran mpurtanza per milions y milions de turisc. A di bel l'aurità fova la fotografia ntlœuta bele unida nventeda. Tl 1839 ova Albert Daguerre lascià patentœ la prima „daguerreotipia“, n'antenata dla fotografia. Dessegur ova i Tucketts nce bele udœ fotografies de dlacieres dla Svizera y di crœps dl Tirol, teles tipiches per ntlœuta cun persones menudes sentedes ite sciche furnies tla cuntreda nchersceulmœnter granda o teles cun de gran grupes de persones. Ma fé y svilupœ fotografies fova ntlœuta mo riœ y plutosc cumplicà, perchœl fova l'atività per l solit rreserveda a fotogræfs profesciunei. L à mo durà n pez nchin che persones privates se à metœ a fotogræfé. Acioche chœsc œsse pudœ vester fovel debujœn che i aparac diventœsse plu lesieres y mœndri per pudœi i tò pea su per i crœps y jœufs. Per Lizzie

Tuckett, che ova na bona man, fovel ntlèuta dessegur plu saurì desseniè l'esperienzes y la ntraunides vivudes che no les fotografé: papier y rispl fova ala man y la szenes debota reprejentedes.

Cun si libri de schizes à Lizzie Tuckett abù nce bendebò de suzes publich. „Chèsta publicazioms fova na gran cossa“ se lecurdova si sor Charlotte „y l fat che Lizzie savova da desseniè y desseniova for purtova pro dassënn al plajèi de nosc viages.“ Y l gran critich d'ert John Ruskin, che cunesciova Lizzie Tuckett persunalmentèr, ti à scrit te na lètra: „Le ulèsse Ve dì che ie sciazei dassënn vosc lèures ...da mé ora iesi plu nteressanc che uni auter lèur fat da n'èila che é udù nchin sën.“

Dl 1871 à Lizzie Tuckett maridà William Fowler. Cun si 34 ani ne fovela nia plu la nevicia plu jèuna. William Fowler fova n cumpani de si fra y sciche èl n arpizadèur y cumèmbèr dl Alpine Club, ma l fova nce n marcadènt y n mèmber dl Parlamènt. I doi se cunesciova bele da giut y un de si viages tl'Elpes, n viac tla Svizera tl 1864, ovi fat deberieda. Dan che l à maridà Lizzie Tuckett fova William Fowler bele maridà doi iedesc, ma si fenans fova tramedoves mortes, l lascian da sèul cun de ndut sies mutons. Lizzie se ncunfertova a jì a sté cun èl y ti fé da oma a si mutons. Ma mé n ann do la noza, n l di de Pasca dl 1872, fova Lizzie Fowler da murì do che la ova parturì n pop che ne ova nia sèuravivù l pert. La sentiva che la ne èssa nia plu vivù giut y tla ultima èures de si vita ti àla mo scrit na poejia desgrujènta a si pitl se nmaginan coche ch'l fantulin se descedèssa n iede pra si piet y coche tramedoi fossa inò deberieda te paravis: èila cun la legrèza de n'oma y l pop tl amor de si oma. Puech do fovela morta. La ova permò 35 ani.

Mé n ann dant, de merz dl 1871, ti ova Lizzie scincà a si nevic na verscion uriginela dl album de schizes che la ova fat dl viac tla Dolomites. I doi pensieres a la fin dl liber, cun chèi che la tlapeda de turisc saluda jènt y montes dan s'n piè de reviers a cèsa fova: „Lass mein Aug den Abschied sagen, den mein Mund nicht nehmen kann! Schwer wie schwer ist er zu tragen!“¹ Paroles, chèstes, che savan coche la ti ie jita pèr sciche na burta premonizion dl destin.

Elizabeth Fowler ie suplida tla blota curta dila cumenanza di Quaker a Frenchay.

Per la nformazioms detaliedes y i cunsèies ulèssi rengraziè de cuer Alan Freke dl Museum de Frenchay Common.

L liber de Lizzie Tuckett sun si viages tla Dolomites ie unit publicà dan n valgun ani dala cèsa edutèura Nuovi Sentieri te na verscion taliana dal titul *Zigzagando tra le Dolomiti*, cun na ntroduzion de Bepi Pellegrinon.

---

¹ L scrit ie uriginel per tudèsch, na traduzion tl ladin pudèssa vester chèsta: „Lascia che mi uedl te debe l cumià che mi bocia da dì ne sà! Rie, tan rie, da supurté me sà!“